

SLEDI PRASLOVANSKEGA PREDLOGA *SЪ 'PODOBEN, ENAK, PRIBLIŽEN' V SLOVENŠČINI

Nekatere slovenske samostalnike z vzglasnim *s-*, ki jim v drugih slovanskih jezikih ustrezajo samostalniki brez te prvine, je mogoče razložiti kot pobesedene nekdane zveze samostalnika s praslovanskim predlogom **sъ* v pomenu 'podoben, enak, približen', ki ga poznajo severnoslovanski jeziki in starejša srbohrvaščina.

Some Slovene nouns beginning with *s-* which have in other Slavic languages correspondences without this element can be explained as products of lexicalised old prepositional phrases with the Common Slavic preposition **sъ* 'as, similar, approximate', which is attested in North Slavic languages and archaic Serbo-Croatian.

1.0 Severnoslovanski jeziki in arhaična hrvaščina poznajo reflekse psl. predloga **sъ* poleg v slovenščini znanih pomenih tudi v funkciji izražanja enakosti¹ in približnosti. Po podatkih, ki jih navajata S. Ivšić² in F. Kopečný,³ je vlogo izražanja enakosti zaslediti v rus. *on budet rostom s menja* 'po postavi je enak meni', *буду ли ја s nego* 'če bi bil kakor on', stčš. *vědě, že s ně býti nemohu* 'resnično, ne morem jim biti kos (= njim enak)', češ. *býti s to* 'biti temu kos', star. polj. *mam z to pieniędzy* 'imam toliko denarja' in star. sbh. *jer bit ne moguć sa(nj)* 'ker se mu ni sposoben upreti'. Vlogo izražanja približnosti nahajamo na domala istem arealu, prim. strus. *lěť sъ šestdesjaty* 'približno 60 let', rus. *prošli s verstu* 'prehodili so približno eno vrsto', brus. *prajsci z kilometr*, ukr. *probuv z misjac*, polj. *mam z wóz siana* 'imam približno voz sena', *podrzemać z pół godziny* 'zaspati za približno pol ure', stčš. *Ninive bieše město veliké česty se tři dni* 'Ninive so bile veliko mesto, oddaljene od ceste približno tri dni', nar. slš. *bude mat' z 15 rokov* 'od tega je približno 15 let', sbh. *štap s prst debeo* 'približno kot prst debela palica'.

1.1 Ti dve vlogi sta sestavna dela neke logične celote. Medtem ko *približnost* sodi v ravnino kvantitativnega primerjanja in ustreza *podobnosti* na ravnini kvalitativnega primerjanja, izraža *enakost* visoko stopnjo *podobnosti* ali *približnosti*.⁴ Razmerje med *približnostjo* in *podobnostjo* je torej kvalitativno, razmerje med tema dvema pojmomoma in *enakostjo* pa kvantitativno.

1.2 Analogno izražanju kvantitativnega primerjanja s stopnjama *približen* in *enak* s predlogom **sъ* (vezljivost s tožilnikom) je upravičeno domnevati tudi izražanje kvalitativnega primerjanja s stopnjama *podoben* in *enak* z istim jezikovnim sredstvom. Jezikoslovni dokaz za možnost takega prenosa je npr. sln. prid.

¹ F. Kopečný, Etymologický slovník slovanských jazyků, Slova gramatická a zájmena I, 252, govori o ekvivalentnosti, kar je glede na spodaj navedeno gradivo neustrezen izraz.

² S. Ivšić, Slavistična revija III (1950), 360–368.

³ F. Kopečný navedeno mesto.

⁴ J. Hoffmeister, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, 274. Visoka stopnja podobnosti pomeni ujemanje v vseh bistvenih značilnostih, visoka stopnja približnosti pa pomeni táko visoko stopnjo enakosti, da je razloček zanemarljiv. Poleg tega lahko pomeni tudi popolno, tj. aritmetično enakost.

približen, ki po podatkih Slovarja slovenskega knjižnega jezika lahko izraža manjšo stopnjo tako kvantitativne kakor tudi kvalitativne enakosti, prim. *približno število* in *približen načrt*.⁵ Z uvedbo te vloge predloga *sъ se zaključí logična trikotna celota *približen – enak – podoben*.

1.3 Takšno vlogo je treba domnevati pri nekaterih spodaj navedenih primerih. Ker je že v naslovu nakazano, da gre v sln. le za sledi psl. predloga *sъ v navedenih pomenih, je treba najprej prikazati v slovenščini dokaj pogost besedotvorni postopek pobesedenja (leksikalizacije) skladenjsko prilagojenih predložnih zvez.

2.0 To je besedotvorni postopek, po katerem se naslonski predlog zlije z osrednjo besedo v nerazdružljivo morfo-pomensko celoto, pri čemer slednja prevzame – če gre za pregibno besedo – enega od ustreznih sklanjatvenih vzorcev oz. – če gre za nepregibno besedo – fakultativno enega od razpoložljivih ustreznih končajskih značilnih znakov. S tem postane nova beseda skladenjsko funkcionalna. Pri nastanku pregibnih besed lahko pobesedena (leksikalizirana) predložna zveza prevzame sklanjatveni vzorec bivše osrednje besede same ali s pomočjo dodatne pripone preide v drugega.⁶ Ta besedotvorni postopek je v sln. in v drugih slovenskih jezikih pogosteje zaslediti pri krajevnih imenih in prislovih kakor pri občnih imenih. Sln. krajevno ime *Zalog* (m.) je npr. produkt prilagojenih pobesedenih predložnih zvez *(*ido*) za *logъ* in *(*jesъ*) za *logomъ*.⁷ Iz občnoimenskega besedja je treba poleg novejših tvorbo tipa *predsoba*, ki so nedvomno nastali pod nemškim vplivom, omeniti še sln. *zapêček* ← *prostor za pečjo*, *porêčje* ← *območje ob reki lvzdolž reke*, sbh. *dôručak*, rus. *zagranica* in češ. *poříčí*. Na tem besedotvornem postopku temeljijo tudi prid. tipa sln.-sbh. *sprásna* (*svinja*) 'breja svinja; svinja s praseti' in *stelna krava* 'taka, ki ima tele' z ustreznici v sbh., češ. in rus.

2.1 Mnogo prislovov je nastalo s pomočjo obravnavanega besedotvornega algoritma, prim. sln. *skónec* 'na koncu' < *sъkonъcъ ← *sъkonъca (rod.), *spódaj* < *sъpoda (rod.) + značilni prislovni znak -j. Eden starejših primerov je sln. *splôh* 'allgemein, immer, gewöhnlich, überhaupt'⁸ s sorodstvom v kajk. *splôh* 'universe'⁹ in rus. *splôš* 'popolnoma'. Ker je dosedanja etimološka razlaga tega leksema preveč približna,¹⁰ jo je potrebno precizirati. Gre za prvotno predložno zvezo *sъploxomъ z enim udarcem (na plosko). Tako vzpostavljeni psl. samostalnik *plôxъ 'udarec (na plosko)' je ime dejanja glagola *plexâti 'tolči', znanega iz sln. *splehâti* -âm (dov.) 'stanjšati, obnositi' in sbh. *plehati* (nedov.) 'teptati, močno deževati', od koder so po drugih besedotvornih postopkih tvorjene še besede sln. (in nar. hrv.) *plôha*, kašub. *plôšawa* 'kratek in močan naliv'; sln. *plôha*, *pîh*, sbh.

⁵ SSKJ IV, 109.

⁶ Ostale možnosti išči v navedenem delu v opombi 7.

⁷ Po podatkih Atlasa Slovenije (Ljubljana, 1986) je na slovenskem etničnem prostoru mogoče identificirati 573 toponimov besedotvornega tipa *Zavrh*, *Podbrdo*, *Predmeja*. Podrobneje o prilagajanju in pobesedovanju, zlasti v sln. krajevnih imenih, glej M. Snoj, Areali produktivnosti adaptacijskih tipov slovenskih toponimov iz prepozicijskih zvez, Zbornik sedme jugoslovanske onomastične konference, Priština (v tisku).

⁸ Vsi sln. primeri brez posebej navedenega vira se nahajajo v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju.

⁹ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, 687.

¹⁰ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch II, 709,

pleşina, vse troje 'rod, pleme, pasma'.¹¹ Osnova je ide. *plek-, *plāk- 'širok in ploščat, tolči'. Psl. glagol je od tod tvorjen z intenzivnim priponskim sklopom *-sā-jelo-.¹² Verjetnost prvotne predložne zveze v primerih sln. *splōh* in sorodno povečuje csl. prislov *inoplošъ* 'neprekinjeno'¹³, kjer se isti korenski morfem, vendar brez *s*, nahaja kot drugi člen zloženke, kar zmanjšuje verjetnost prisotnosti ide. *s*-mobile v zgornjih primerih.

2.1.1 Etimologija je ugotavljanje prvotnih pomenov, izvor določene besede pa le izhodišče za njeno uspešno etimološko razlago.¹⁴ Ta na neki sinhroni jezikovni in njej pripadajoči kulturni ravni logično razloži, zakaj je določena skupina morfe-mov pridobila točno določen pomen, tj. postala nova morfo-pomenska enota, oz. beseda. Rekonstrukcija *sъ *ploxomъ*, ki oblikovno temelji na nar. sln. prislovu *splōhom* 'sploh', zahteva naslednji pomenski razvoj: 1. *'z udarcem na plosko' > 2. *'neizbiraje' > 3. sln., hrv. 'vsevprek' = 'sploh' / rus. 'vse' > 4. 'popolnoma'. Vzporednica temu pomenskemu razvoju je nar. sln. prislov *splāz*, *splāzi* 'vsevprek, približno', ki je v 17. stoletju in narečno izpričan še kot predložna zveza *s plazom* z ustreznim vmesnim členom pomenskega razvoja 'tako kot plaz: v veliki količini in silovito'.¹⁵

2.2 Izvor nekaterih sln. besed je mogoče domnevati v pobesedeih in skladenj-sko prilagojenih zvezah psł. predloga sъ 'takšen kot, podoben; tolik kot, približen; enak' z ustreznimi imenskimi tvorbami. Domnevanje takega besedotvornega postopka je upravičeno pod pogojema: 1. da je beseda na razmeroma ozkem področju izpričana z vzglasnim *s*-¹⁶ in ima trdno sorodstvo brez te prvine v sorodnih idiomih; 2. da besedotvorni postopek – ne upošteva možnosti izvora v predložni zvezi – z dovolj veliko verjetnostjo izključuje domnevo o izglagolski tvorbi in s tem izvor vzglasnega *s*- v ustrezni dovršnikovi predponi kot npr. v sln. sam. *spōna*, ki je gotovo tvorjen iz dovršnega glagola *s-pēti s-pnēm*. Razloga za upravičenost domnevanja takega besedotvornega postopka sta dva: 1. Zaradi arealne omejenosti besed z vzglasnim *s*- je domnevanje ide. *s*- mobile malo verjetno. To velja zlasti v primerih, ko ta tudi v drugih ide. jezikih ni (zadovoljivo) izpričan, in v prevzetih besedah. 2. V slovenščini, kakor tudi v drugih slovanskih jezikih, sodi pobesedovanje prilagojenih predložnih zvez v zalogo razpoložljivih besedotvornih algoritmov.

3.0 Navedenim pogojem zadoščajo naslednje besede:

3.1 Eden najzanesljivejših primerov je sln. *skóbec -bca* (m.), nar. hrv. *škobac*,¹⁷ rus. *skopec* 'Accipiter nissus', ukr. *skobécъ* 'Accipiter gentilis'. V sln. narečjih živi beseda *kóbec* 'Accipiter nissus', katerega neposredno sorodstvo poznajo domala vsi slovanski jeziki, prim. sbh. *kòbac* 'Nissus', rus. *kóbec* 'Bienen-, Wespenfalke',¹⁸

¹¹ K pomenu prim. nem. *Schlag* 'rod, pleme, pasma' < 'udarec'.

¹² Podrobneje glej Slavistična revija XXXV (1977), 273.

¹³ < 'z enim udarcem', prim. csl. sinonim *inotěžъ* 'neprekinjeno', ki je soroden s sln. *samótež* 'brez pomoči, sam'.

¹⁴ M. Furlan, Slavistična revija XXXVI (1988), 102, po O. Szemerényiju.

¹⁵ Pleteršnik pri geslu *plāz* po Dictionariu latino-carniolu in Cafu.

¹⁶ Ta se lahko dalje razvije v š-. Razlogi za ta pojav (ki je lahko tudi ekspresivne narave) večkrat niso dostopni nadzoru.

¹⁷ M. Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih termina II, 480.

¹⁸ M. Vasmer, navedeno delo I, 582.

polj. *kobiec* 'Falco subbuteo', slš. *kobec* 'Falco columbarius'. Sln., hrv. in vzh. slov. variante z vzglasnim *s-/š-* je po navedenih merilih možno pojmovati kot pobesedeno predložno zvezo **sъ kobyсь* 'kobcu podobna/enaka ptica'.

3.1.1 Različnih poizkusov etimoloških razlag psl. leksema **kobyсь*, od katerih še nobena ne zadošča vsem kriterijem,¹⁹ tu ni potrebno ponavljati. Zavrniti je potrebno ne domnevo o ohranjanju ide. *s* mobile v sln. *skóbec*. Ta Meyerjeva domneva²⁰ temelji na povezavi psl. besede z alb. *shkabë* 'Aquila melaneatus'. Neposredna rodovna zveza med slov. in alb. besedo pa ni možna že zato, ker bi v alb. pričakovali razvoj ide. sklopa **sk(u)-* pred nepalatalnim samoglasnikom v *h-* kot v primerih alb. *hënë* 'luna' < ide. **skand-nā* in *hudhër*, nar. *hurdhë* 'česen' < ide. **sk^orado-*, prim. gr. *skórodon* 'isto'.

3.2 Na hrvaškem jezikovnem področju je znana beseda *škánjac -njca* (m.) 'Accipiter nissus'.²¹ Hirtz navaja še narečne variante *škanjec*, *škanj* in *škanjuc* 'Buteo buteo'.²² V ostalih slovanskih jezikih vstevši slovenščino, se psl. **kān'a* pojavlja le brez vzglasnega (*s-/š-*), prim. sln. *kánja*, rus. *kanjúk*, češ. *káně*, polj. *kania* 'Buteo buteo'. Nihanje med pomenoma 'Accipiter nissus' in 'Buteo buteo' je razločljivo s podobnostjo obeh ptic, ki po zoološki sistematiki obe sodita v poddružino akcipitrin. Hrv. besede z vzglasnim *š-* so izvirno domnevno pobesedene predložne zveze tipa **sъ kan'ьсь* 'kanji podobna ptica'.

3.3 Uspešna razlaga nar. sln. besed *skonítka* (ž.), *skonítče* (s.) z žal nenatančno zabeleženima pomenoma 'eine Art Strauchbäumchen' in 'eine Art Strauchholz' mora poleg korenškega morfema, ki je v tem primeru psl. **kon-* 'bodica, konica',²³ identificirati tudi pred- in priponske morfeme. V primeru *skonítka* gre za tvorbo z v fitonimiji pogosto pripono *-ika* (prim. sln. *jerebítka*), v primeru *skonítče* pa za skupno ime iz prve besede. V vzglasnem elementu *s-* je mogoče videti predlog **sъ* 'podoben' nekdanje predložne zveze **sъ konikъ* 'koniki podobna rastlina'.

3.4 Nar. sln. *skrāk* (m.) 'zadnja noga', mn. *skrāki* 'dolge noge', in hrv. *skraka* 'rogovila'²⁴ sta nedvomno iz psl. **korkъ* 'krak, noga, bedro, stegno'.²⁵ Ker drugi slovanski jeziki pri tej besedi ne poznajo vzglasnega *s-*, prim. sln. *krāk*, blg. *krak*, polj. *krok* ipd., in ker gre očitno za staro imensko tvorbo, prim. lit. *kárka* 'krača', smemo domnevati izvor sln. in hrv. besede z vzglasnim *s-* v predložni zvezi **sъ korkъ* oz. **sъ korkъ*. Iz prevojnne variante sln. *krék* 'krak' je na enak način tvorjeno sln. *skrěk*, *-ěka* 'isto'.²⁶

3.5 Izvora in etimologije sln. besede *špelūd*, *-i* (ž.) 'luska, iver' z izpričanimi pomenskimi in oblikovnimi variantami *spelude* (ž. mn.) 'grinte', *speludi* (ž. mn.) 'okujine' in *špelíde* 'temenice, prhljaj' v strokovni literaturi ni še nihče obravnaval.

¹⁹ Gl. F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, II, 50.

²⁰ G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache, 406.

²¹ F. Iveković-I. Broz, Rječnik hrvatskoga jezika II, 531.

²² M. Hirtz, navedeno delo II, 479.

²³ Prim. iz fitonimije npr. blg. *konec* 'Festuca ovina L.' (B. Davidov-A. Javašev, Materiali za bŭlgarski botaničenъ речникъ, 165), s sbh. pomenskima ustreznikoma *zečji brk* in *slamica*.

²⁴ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XV, 310.

²⁵ Nadaljnje povezave in etimološko razlago glej pri Bezlaju, n. d. II, 66-7, 79, 87.

²⁶ Tonemi pri Pleteršniku očitno niso normirani.

Skladno s tu obravnavano domnevo o pobesedovanju skladenjsko prilagojenih predložnih zvez lahko vzamemo za izvor *sъ *peludъ* 'nekaj luskam, prahu, mekinam podobnega'. Tako ugotovljeni sam. **pěludъ* pa ponuja etimološko rešitev sbh. botaničnega izraza *pělūd* (m.) 'cvetni prah', ki ga je Maretić²⁷ očitno po krivici razglasil za umetno hibridno tvorbo, ki naj bi jo bil Šulek naredil iz češ. *pel* 'cvetni prah' in sbh. pripone *-ud*.²⁸ Sbh. maskulinizirani sam. *pělūd* je zaradi popolnoma ustreznih nar. sln. vzporednic veliko verjetneje ljudska tvorba. V besedi se skriva ide. dvoglasniška osnova **pelōu-* 'prah, moka'²⁹, ki je v tematizirani obliki izpričana v psl. **pelvā* 'pleva, mekina',³⁰ podaljšana s pripono *-*dъ*, ki jo najdemo npr. v psl. **želqđъ*, **labqđъ*, in v skupnih imenih tipa psl. **agnędъ* (← **agnę*) 'Populus nigra'.³¹

3.6 Nar. sln. *spohóta*, *spohôta* in *spohôt* (ž.) so pomenski ustrezniki knjižni besedi *pohóta* 'das Gelüste'. Tu je možno domnevati izvor v pobesedeni in skladenjsko prilagojeni predložni zvezi *sъ *poхотъ* 'nekaj pohoti podobnega', ki bi omilila negativno konotacijo³² besede **poхотъ*.

3.7 Glede vzglasnega *s-* v sln. *spōl -ū* (m.), z oblikovno varianto *spōl -a* oz. *spōl -ōla*, in hrv. *spōl -a* 'sexus, genus' velja, da gre za varianto z ide. *s-*mobile psl. besede **polъ* (m.), rod. *-u*, ki se v enakem pomenu pojavlja v drugih slovanskih jezikih, prim. srb. *pōl*, blg. *pol*, rus. *pól -a*, brus. *pól -u*. Ta domneva se zdi – kljub siceršnji dobri izpričanosti te prvine v drugih ide. jezikih – zaradi zemljepisne omejenosti na slovanskem področju malo verjetna. Ker je psl. **polъ* prvotno pomenilo le 'polovica',³³ pri čemer gre razlagati razcep besede s prvotno večpomen-skostjo, se zdi verjetneje domnevati izvor sln. in hrv. besede v predložni zvezi *sъ *polъ* 'kot polovica, nekaj polovici podobnega'.

3.8 Besedo *sprelęp -ępa* (m.) 'predel za seno v skednju' ima Pleteršnik za Cigaletovo in Valjevčevo netočno poknjizenje upravičenega *spriļęp*.³⁴ Izvor slednjega gre iskati v predložni zvezi *sъ *prilępъ* 'kakor prilep; prostor, ki služi istemu namenu kot prilep' k nar. sln. *prilęp -ępa* 'pokrit prostor zunaj hleva, kamor se npr. praprot (za steljo) spravlja' (Gorenjsko, Notranjsko). Sln. *prilęp* je nedvomno samostalnišnik iz glagola **pri-lępiti*, torej prvotno 'k zunanji steni hleva prilepljen, zgrajen gospodarski objekt'.

3.9 Iz gradiva, nar. sln. *trēm -a* 'podaljšek strehe, da je več prostora pod njo' (Bela krajina), csl. **trēmъ* 'turris', sbh. *trijem -ijěma* 'mostovž, veranda', mak. *trem* 'prostor pred hišo', rus. *térem* 'gradič, dvorec' ukr. *térem* 'isto' in polj. *trzem* 'dvorana, veža', je treba vzpostaviti psl. arhitekturni izraz **těrmъ*, ki pa mu ni mogoče točno določiti pomena. Miklošič in za njim vrsta jezikoslovcev, domneva

²⁷ T. Maretić v Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika IX, 768.

²⁸ Sln. *pělod* (m.), rod. *pělōda*, ki se prvič pojavi leta 1875 v Tuškovem prevodu Schoedlerjeve Botanike, je tako hiperkorekturna prilagoditev Šulkovega strokovnega izraza. Pravilno poslovenjen bi se glasil ***pělūd -i* (ž).

²⁹ J. Pokorný, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 802.

³⁰ Z nadaljnjim sorodstvom v psl. *pe(l)pelъ* 'pepel' in češ. *pel* 'cvetni prah'.

³¹ O priponi *-*dъ* gl. A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves IV, 491.

³² Ta je možna šele s krščanskim vplivom.

³³ Etimologijo gl. pri Bezlaju, n. d. III, pri geslu *spol*.

³⁴ V večini sln. narečij nenaglašeni predponi *pri-* in *pre-* sovpadeta v *pъ-*.

izvor te besede v gr. *téremna*, *téramna* 'hiša, soba'.³⁵ Če domneva o izposoji drži, je izključeno imeti vzglasni *s-*, ki se pojavlja v nar. sln. *strēm -a* 'pristrešek, lopa' in hrv. čak. *štrēm* 'mostovž, veranda' (Istra),³⁶ za varianti z ide. *s* mobile. Stpolj. *strzem*, ki se tam pojavi le enkrat, ima Brückner za prepisovalčevo napako.³⁷ Ker se *s* mobile v okviru te ide. besedne družine ne pojavlja niti v drugih jezikih, je domneva o drugotnem *s-* v sln. in hrv. čak. upravičena tudi v primeru pravilnosti etimološke razlage, ki psl. **tērmъ* genetično povezuje z gr. besedami.³⁸ Za izvor v predložni zvezi **sъ termъ* 'nekaj tremu podobnega' govori tudi pomenski razloček med sln. besedama *trēm* in *strēm*.

3.10 Evidenco predložnih zvez **sъ čirъcъ*, **sъ čirъjъ* 'nekaj čiru podobnega', zasledimo v nar. sln. *ščīrec -rca* (m.), blg. *štirej*, nar. polj. *szczyrawka* in češ. *štiřík* 'čir'. Takšno poimenovanje *čira* je imelo nedvomno tabuistično vlogo: tako so se izognili neposrednemu poimenovanju in s tem, po ljudskem verovanju, tudi nastopu in škodljivim posledicam te bolezni.

3.10.1. Besedotv. in etim. razlage psl. **čirъ* 'tvor, oteklina', ki jih navaja strokovna literatura, ne zadoščajo. Matzenauer³⁹ je svoje dni psl. **čirъ* izvajal iz gr. *skírros*, *skīros*, *skýros* 'otrdlina', kar iz fonetičnih razlogov ni prav možno. Tudi genetično povezovanje psl. besede z omenjenimi grškimi, zaradi nejasnosti teh samih⁴⁰ ni najverjetnejše. Navezava psl. besede na ide. bazo **sker-* 'rezati'⁴¹ je iz morfofonoloških razlogov nevzdržna,⁴² saj 1. v tej bazi ne gre za ide. *s* mobile, temveč za organski *s-* (podaljšava ide. osnove **sek-*); 2. v slovanskih jezikih ni izpričan glagol **(š)čirati* z iterativom **(š)čirati*, katerega izglagolski samostalnik bi lahko bil psl. **(š)čirъ*. Psl. **čirъ* je preprosto ime dejanja (> rezultat dejanja) ide. glagolskega debla **k^uei-* 'kopičiti, zbirati, delati', ki je izpričano kot iterativ **k^uoi-eiēlo-* npr. v gr. *poiēō* 'delam', ukr. *kójity kóju* 'delati (kaj slabega)' in nar. polj. *koić się* 'pripetiti se'; kot izglagolski samostalnik **k^uei-nó-* (možna je tudi rekonstrukcija **k^ut-nó-*) v psl. **čīnъ* 'delo, red' in njegovem izimenskem **čīniti -išъ* 'tvoriti, delati, urejati'.⁴³ K besedotvorni plati takšne etimologije psl. **čirъ* < ide. **k^ut-ró-*⁴⁴/**k^uei-ró-* prim. psl. **pīrъ* < **pī-ró-* k psl. **pīti*, ide. **pōi-*. Pomen 'čir' je treba izvajati iz pomenske podlage 'delati, tvoriti', prim. pomensko razmerje med sln. sam. *tvôr* 'Blutschwär' in *tvoriti* 'delati' ter pri Pleteršniku izpričan frazeologem *tvor se mi dela*.

³⁵ F. Miklošič, Etymologisches wörterbuch der slawischen sprachen, 345; H. Pedersen, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XXXVIII, 353; M. Vasmer, n. d. III, 97; J. Pokorny, n. d., 1090; idr.

³⁶ P. Skok, navedeno delo III, 502.

³⁷ A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, 880.

³⁸ P. Kretschmer, Glotta (Göttingen) XXIV, 9 ss.; G. A. Iljinskij, Izvēstija otdělenija russkogo jazyka i slovesnosti XXIII/1, 141.

³⁹ A. Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech, 139; V. Machek, Slavia XXIV, 134.

⁴⁰ H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch II, 734, priznava nemoč tako interno grške kakor tudi etimološke razčlenbe.

⁴¹ G. A. Iljinskij, Russkij filologičeskij vēstnik 1913, 258–60.

⁴² Oba poizkusa etimološke razlage označuje O. N. Trubačev, Etimologičeskij slovar' slavian-skich jazykov IV, 116, za nedokončna.

⁴³ J. Pokorny, n. d., 637 s., brez psl. **čirъ*.

⁴⁴ Možnost za obstoj dolgega reduciranega samoglasnika v tej, pri Pokornem za lahko označeni bazi dopušča staroind. sam. *cī-ti-* 'kopica, kup gnoja'.

3.11 Etimološko je sln. *škrēmen škreminā* (m.) 'kremen' in češ. *skrēmen, škřēmen* 'isto'⁴⁵ najlaže razložiti kot pobesedenke nekdanje predložne zveze *sъ *kremēnъ* 'nekaj kremenu podobnega ali enakega'.⁴⁶ K tej domnevi nas navajajo tudi različni pomenski razvoji, ki jih zasledimo v star. sln., prim. v 18. stoletju *škremen* 'Skrupel, Gewicht; tesha sa 20 prošenih sernet, tretki diel kvintizha',⁴⁷ z nar. razvojem *skr-* > *str-* tudi 'pesek v urinu', prim. *strēmen* 'Gries, crinum', *stremēnk* Griesstein, glarena; Skrupelgewicht, scrupulus',⁴⁸ v 19. stoletju *strēmen -mna* 'Sand und Stein, gem. der Gries (eine Krankheit)'.⁴⁹ Za splošnoslov. besedo **kremy -mene* (m.) obstaja mnogo poizkusov etimološke razlage.⁵⁰ Od teh se zdi najverjetnejša Vaillantova povezava s psl. glagolom **kresati*.⁵¹ Dopolniti velja le njegovo besedotvorno razlago. Psl. **kre-men-* < ide. **kre-men-* je ime delujočega (tipa gr. *poimēn*, lit. *piemuō* 'pastir' k ide. **pō(i)-* pasti (živino)) k psl. intenzivnemu (krepitvenemu) glagolu **kre-s-a-ti*, **kre-s-ĭelo-* iz druge polne stopnje ide. osnove **ker-* 'goreti, kuriti'.⁵² *Kremen* je torej 'nekaj, kar kreše ogenj'.

4 Namen prispevka je bil na nekaj primerih⁵³ dokazati nekdanji obstoj psl. predloga *sъ v pomenu 'takšen kot, podoben; tolik kot, približen; enak' tudi v predhodniku današnje slovenščine. Gradivo, večina je namreč izpričana na majhnem arealu, potrjuje domnevo, da je besedotvorni postopek pobesedovanja skladijsko prilagojenih predložnih zvez, ki sicer sega v praslovansko obdobje, dosegel vrhunec tvornosti po razselitvi.⁵⁴ Iz tega sledi, da je bil predlog v obravnavanem pomenu v rabi še na področju alpske slovanščine, čeprav ga v slovenščini – kolikor mi je znano – v narečjih in starejšem pisemstvu ni več zaslediti.

⁴⁵ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 299.

⁴⁶ Domneva o izvornem predposnem še-, ali vzglasnem šumniku kot »esse impura« (A. Debeljak, Slavistična revija V–VII, 176), ni z ničimer podprta.

⁴⁷ O. Gutsmann, Deutsch-windisches Wörterbuch (Celovec, 1789), 284.

⁴⁸ M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jezikov (Ljubljana, 1781), pri ustreznih geslih.

⁴⁹ J. Murko, Šlovénfko-Némfjki in Némfjko-Šlovénfki rôzhni bešédnik. Šlovénfko-Némfjki Dél (Gradec, 1832), 565.

⁵⁰ Glej O. N. Turbačev, navedeno delo XII, 120 ss.

⁵¹ A. Vaillant, navedeno delo II, 208.

⁵² Ide. osnova brez slovanskega gradiva pri J. Pokornem, n. d., 581.

⁵³ Izvor nar. sln. sam. *splahúta* 'plahuta', npr. *splahúta ledu*, z varianto *šplahúta* 'kamnita, npr. skrilova plošča' (Prekmurje) je mogoče iskati v predložni zvezi *sъ *plaxutq* 'nekaj plahuti, plahti podobnega' k samo sln. varianti **plaxuta*: **plaxъta*. V isto besedno družino sodi še sln. *splāh* (m.), znano le iz zvez *plašč na splāh* 'Schultermantel; sukno dajati na splahē 'dati jo čez ramena, ne da bi si nataknil rokave'. Pomanjševalnico leksikalizirane predložne zveze *sъ *plaxъ* 'kakor kos blaga, nekaj kosu blaga podobnega' zasledimo v polj. *splacheč*, rod. -*chcia* 'krpa, kos blaga'. Primer *škrēmpelj*, *škrámpelj* 'die Kralle', *krēmpelj*, *krámpelj* 'isto', prevzet iz srvnem. *krempl*, pa ima vzglasni š- verjetneje analogno po razmerju delnega sinonima *párkelj*, *špárkelj*. Tu gre za prvotno razmerje **parъ-kъl'ъ*: **čъ-parъkl'ъ*, torej za ekspresivno predpono **čъ-*. Korenski predposni morfem je v sln. besedah identičen z nar. sbh. *čpār* 'trn, ostanek odlomljene veje na drevesu' in češ. *čpār* 'noht, kremplj' (glej Trubačev, navedeno delo IV, 147). Drugi člen domnevne zloženke je verjetno izpeljan iz psl. **kъlъ* 'okel', prim. sln. *pákelj* 'kavelj, skrivljen prst' < **pa-kъl'ъ*.

⁵⁴ Glej opombo 7.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Aufsatz werden die Spuren der urslawischen Präposition *sъ 'ähnlich, gleich, annähernd' im Slowenischen gesucht. Dafür werden 12 Substantive angeboten, die als lexikalisierte ehemalige präpositionale Syntagmen erklärt werden können, z. B. slowen. *spelude* (Pl. fem.) 'die Räude, die Krätze', *speludi* (Pl. Fem.) 'Schuppen von glühendem Eisen' < *sъ *peludi* (zu einem Substantiv **peludъ* 'Staub, Spreu') 'was so wie Staub oder eine Spreu aussieht'. Der Wortbildungsalgorithmus wird von manchen Adverbialbildungen und Referenzen auf apelativischem und onomastischem Wortschatz bekräftigt. Anerkennend die vorgeschlagenen etymologischen und morphologischen Erklärungen, kann man die Existenz der Präposition *sъ in den genannten Bedeutungen, die aus den Ost- und Westslawischen Sprachen gut bekannt sind, auch fürs Slowenische in vorschrittlicher Periode vermuten.